

הרב אלעזר מערמעלשטיין

קרית יואל מאנרא יצ"ו

אכילה ביוה"כ במקום חוליו וזמן מגיפה - מחלת ה"חולירע" - רח"ל

התירו של הגר"י סאלאנטער וסברת החולקים עליו

000000

מחלת החולירע שהי' בסוף שנות ת"ק ותחילת שנות ת"ר הרגה אלפים ורבבות אנשים נשים וטף עניים ועשירים בין יום ללילה, היתה מחלה מתדבקת בין יום ללילה ולא יכלו להנצל ממנה כי אם בקושי רב. ובספר תולדות שלמה (תולדות הגאון ר' שלמה קלוגער) דף ל"ד כתוב: ויהי בשנת תקצ"א והנה דבר באופל יהלוך ומצפון פתחה הרעה זו מחלת החולירע ר"ל, אשר משכנה הי' מעולם במדינת אזויא ועקבותיה לא נודעו בכל מדינת איירופא, רק ע"י המלחמה שהי' אז למדינת רוסיא ומדינת הטורקיא הודבקו אנשי המלחמה עם המחלה הנ"ל והביאו אותה למדינת רוסיא ומשם נפצה על פני כל הארץ, ויהי לחרדת אלקים בכל מקום בואה שמה ושערוריה ה' ^{נשמרנו} וקודם חג השבועות שנה הנ"ל פרשה רשתה גם על עירנו ושמה משכנה בתוכנו כשוד משדי באה, רבים חללים הפילה רשתה ועצומים היו כל הרוגיה ר"ל עכ"ל. ובימי מוהרנ"ת סי' ק"ח כ' "בשנה שעברה שהיא שנת תקצ"א שיצאה בעולם החולאת המרה שקורין חולירע רחמנא לצלן, שהיתה קשה מדבר ר"ל, שהמיתה אלפים ורבבות נפשות וכל החרף הי' העולם סגור השם ירחם מעתה". והמצב הי' כה קשה עד כדי כך שכרוח חיים להגאון ר' חיים פלאג'י סי' שכ"ה אות ד' כ' "נשאלתי בשנת התרכ"ה לתפ"ץ שהי' דבר בעיר בחולירע הנקרא קולוריה והיו מתים הרבה ב"מ, אם מותר לומר לגוי לחפור קברים בשבת וגו'".

מחלה זו התחילה לערך בשנת תקצ"א-ב', והלכה ובאה עוה"פ בשנות תר"ח-ט', תרכ"ו-ז', תרל"א-ג' כמובא להלן.

א) אחד מהשאלות שנתהוה בזמן זה הי', היות כי במצב כזה אסור לגזור תענית על הציבור וכמוש"כ מג"א סי' תקע"ו ב' דהאידנא אין מתענין כלל בשעת הדבך, דמנוסה הוא כשאנו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר. נשאלו גדולי ישראל אם יכולין להקל גם בתענית ציבור שלא להתענות מחשש שמא יתדבקו במחלת החולירע שלפי עדות הרופאים הי' מסוכנת מאוד אם יתענו, דאולי לא התיר המג"א רק בתענית מחדש אבל לא בתענית ציבור.

אולם טרם נוגש אל מה שכתבו הפוסקים בזה, נבא לעובדא פליאה המסופר על שם הגאון ר' ישראל סאלאנטער.

שנת תר"ז - העובדא בימי הגאון ר' ישראל סאלאנטער ודעתו

באורחות חיים סי' תרי"ח סק"א הביא מספר מסגרת זהב על קיצשו"ע סי' קל"ג סק"א בזה"ל: מעשה הי' בימי הגאון ר' ישראל סאלאנטער ז"ל בהיותו בוילנא, שהי'

אז דבך (חלירע) ר"ל ביוה"כ והזהירו הרופאים שלא להתענות ביוה"כ, וצוה הגאון הנ"ל

שכ"א ידור א"ע בנדר קודם יו"כ מכל מיני מאכל ואז כשיגיע יו"כ לא יחול איסור יו"כ על איסור נדר דאין איסור חל על איסור, וכבר באו בוויכוחים עמו כל גאוני דורו עכ"ל.¹ (והוסיף בעל אורחות חיים במוסגר:) א"ה אנב, מספרים שקודם יו"כ פרסם מודעות בחוצות ווילנא שמתירים השתא לטעום ביו"כ, וביו"כ גופא אחר שחרית עלה על הבימה והכריז שכל הקהל ילכו לביתם לטעום, אבל הקהל פחדו לנפשם ולא זז, אז צוה לשמש והביאו לו ובירך בקול רם במ"מ וטעם"ב.

ובאמת בנו של הגאון ר' ישראל סאלאנטער ה"ה הגאון ר' יצחק ליפקין כ' קצת מהנהגות אביו וגדפסה בקובץ תבונה תש"א כרך א' חוברת ז' דף ע"ו אות ט' (ומשם נדפס לאחרונה בספר הזכרון קדוש ישראל במלאות ק"כ שנה להסתלקותו, הנהגות, עמ' צ"ז) וז"ל: "בעת החלי רע"ל"ע (לערך שנת תר"ז - כ"כ שם אות א') כשבא יו"כ וידוע שהוא התיר ליקח פחות פחות מכשיעור וכו' וזה הכריע רק בליל שלפני יוה"כ וגו', וצירף לקולא לסניף החה"ש מהעכו"ם שלא יאמרו אשר בעבור אמונת ישראל הביאו עליהם ח"ו החולי ל"ע ועוד סניפים" עכ"ל.²

א. הועתק גם בספר מטעמי יצחק (בורשטיין) סי' מ' ודן שם באורך אם שייך להדיר על זה. וע"ע מועדים וזמנים ח"א סי' ס"א הערה א' בשם ספר דברי צבי סי' ו', ועעו"ש בשם דרשות בעל תפארת יעקב (שניהם לא מצאתי. גם אמר לי על ידי נכדו הר"ר יונה שטערנבוך שליט"א כי לפני ששים שנה ראה בקובצי הפרדס דיון אודות מחלוקה זו של הגר"י סאלאנטער ובית דינו), ובתשובות והנהגות ח"ב סי' רצ"ז בשם הגאון בעל חמדת שלמה.

ב. כדאי להעתיק כאן מש"כ הגאון ר' שלמה קלוגער בתשובות עץ חיים הנדמ"ח סי' שי"ז "והנה זכורני ששמעתי מזקנים נאמנים, שפעם אחת חלה התבואות שור ז"ל בק' זאלקווא והוצרך לאכול ביוה"כ, וצוה להביא לו המאכל לחצר הבהמ"ד כי הי' חולי שהי' יכול לילך ברגליו להתפלל ומ"מ הי' חשש סכנה, ואכל בגלוי בחצר הבהמ"ד כדי שילמדו אחרים ממנו ולא יחמירו על עצמן", ופוסק שם בעובדא דילי' שאם צריכים לאכול כשיש מחלת החולירע יאכלו בפרהסי', עיי"ש גם בתשובה שאח"כ המועתק מת' האלף לך שלמה חאו"ח סי' שנ"א.

ג. עוד פרטים על עובדא זו עי' במקור ברוך לבעל תורה תמימה ח"ב פי"א באמצע סי' ב', עיר ווילנא, ווילנא תר"ס, עמ' 130, תנועת המוסר ח"א מערכת ר' ישראל מסאלאנט פי"א, קובץ המאסף כרך ב' חוברות ג' (קובץ ט"ז) סי' כ"ז אות י"ב בהערה י"א, החפץ חיים ופעלו ח"א עמ' כ"ט הערה מספר 1 בשם ר' ליב ליבאוויץ וולפלא שלא הזכיר הח"ח מזה במשנ"ב כלל מזה, רק הביא בבה"ל תקנ"ד ד"ה דבמקום, ובתרי"ח ד"ה חולה, הדין בשם ספר פתחי עולם, אמת ליעקב לר' יעקב קאמינצקי ר"ס שכ"ח בשם הנ"ל בשם החפץ חיים, יסודי ישרון מערכת פקוח נפש עמ' 204, קובץ אוצרות ירושלים חלק ר"פ סי' תקכ"ד, מועדים וזמנים ח"ב סי' ק"מ (שנת תרכ"א הוא שם ט"ס) הערה ב'. אולם לא העתקנו העובדא ממקורות הנ"ל, כי כולם שמועות בלבד ואולי אף שמועות פורחות, ומה שכותב אחד משמיט השני, ורק בפרט זה שוים כולם כי הגאון ר' ישראל צוה שלא להתענות, לכן העתקנו רק דברי בנו הנאמן לכאורה ביותר (עי' גם ת' מצפה ארץ תנינא להג' ר' ארי' לייב ברודא בסוף הספר ענינים שונים אות מ"ה ממה שזכר מימי עלומיו), ובפרט כי הוא היחיד שכותב שלא התיר רק פחות פחות מכשיעור. וכן מצאנו בדברי כמה גדולים שהתירו ג"כ עפ"י דעתם הרחבה המובאים להלן בפנים אות ו', שכתבו ג"כ להתיר רק פחות פחות מכשיעור (ומ"מ בהפוסקים המובאים להלן בפנים אות ה' לא מצינו דבר בזה).

ולהלן באות יוד כ' "ופ"א אמר לאחד (שכחתי שמו) שהחמיר ע"ע ביוה"כ, איך עבר עבירה חמורה ביוה"כ, עכ"ל כולל גם המוסגר.

שנת תקצ"ו - דעת עוד גדולי ישראל המתירים, החת"ס והשו"מ.

(ב) מצינו גם להחת"ס בתשובותיו ח"ו סי' כ"ג (הוצתק בהגהותיו לשו"ע סי' תקצ"ו) שכבר בשנת תקצ"ו כותב להתיר בזה"ה, וז"ל: על גידן דברת רופאי מומחי' האומרים היוצא מפתח ביתו אליבא ריקנא ביום התענית דמו בנפשו בעידן ריתחא מגפת קאלרא ר"ל, ומסתפק מה יהי' ביום צומא רבה ה' יסיר חרונו וירפא כל חולי עמו ישראל מהרה.

(ומשיב ע"ז): בתשו' דבר שמואל סי' ק"ז התיר בפשיטות לאשה בריאה מגניקת אך בנה ה' מסוכן לחלב אמו, ואם תתענה תחלש ולא יהי' לה להניק ויסתכן הולד, התיר לה שלא להתענות אעפ"י שהיא עצמה בבריאותה כדי להציל מספק פ"ג של הולד, ולא הב' ראי' והוא פשוט, דהרי אדם בריא אולם מחלל שבת עבור ספק חולי אעפ"י שהוא בריא, ה"ג יאכל הבריא ביה"כ להציל הולד מספק פ"ג, (וא"כ) מכש"כ שמותר לבריא לאכול מספק סכנת עצמו אעפ"י שהוא כעת בריא אולם רק שהאוויר מעופש ויש לחוש פן תדבקהו הרעה ח"ו'.

ד. בדרך אגב, כ' שם באות א' כי ר' ישראל סאלאנטער צוה גם לאברכים שילכו ויתעסקו עם אלו שנחלו מחלת החולירע, ובשבת יתעסקו בעצמם ולא על ידי עכו"ם. ויש להעיר כי כמדומה גם בזה לא כלם הודו לו בזה. עי' תפארת ישראל כתובות פ"ז מ"י וז"ל: מכאן נ"ל ראי' שכשיש ח"ו חולי המתדבקת, ואפילו ספק מתדבקת ככאלערא וכדומה, אסור לשכור ישראלים לשמשו או לקבר מתיו וגו' עכ"ל. ובכלל הדברים ארוכים בדין ביקור חולים למי שנחלה במחלה מדובקת ואכמ"ל, רק זאת נציין לת' שבט הלוי ח"ח יו"ד סי' רנ"א אות ז' שמחייב לרופאים שיכולים להועיל לחולים לברוח, רק ישמרו עצמם ככל האפשר שלא להתדבק כתקנת הרפואה בעתים הללו, וראיתו מתקנות רבינו הגרעק"א בשעת מגיפת מחלת הכולירע (שהבאנו מקצת דבריו להלן בפנים אות ד').

ה. אולם בזמן הגר"י סאלאנטער עדיין לא יצא לאור החלק ששי חת"ס כי הוא נדפס בפעם ראשונה שנת תרכ"ד, עי' להלן בפנים אות ה' בשם ת' מצפה ארי' תנינא.

ו. וכ' התהל"ד סי' שכ"ח סק"ו: ועי' בלקוטי שו"ת ח"ס סי' כ"ג דאפילו לבריא אולם אם יש לחוש שיבוא לידי סכנה אם לא יאכל ביוה"כ צריך לאכול ע"ש. וה"ה לחילול שבת והוא דבר פשוט מאוד עכ"ל, הובא דבריו במנחת שבת סי' צ"ב סקי"ז. אולם בעצם דבריו עי' בת' חיי יעקב (לאנדא) סי' ח' שהעיר על הדמיון לדברי הדבר שמואל, דהא שם הוי סכנה לולד, אבל כאן הרי הוא בריא רק "אפשר" שיחלה, מאן יימר דשויים. ועעו"ש מה שדן בזה דמ"מ מצינו גם בזה בדברי הרמב"ם פ"ב מהל' שבת הי"ז נגעל דלת בפני תינוק שובר וגו' "שמא יבעת התינוק וימות", משמע אע"ג דעדיין לא נבעת מ"מ מחשש שמא יבעת מקרי ג"כ פיקו"ג, ועעו"ש בדעת רש"י. גם בת' זכר שמחה להגאון ר' שמחה הלוי באמבערגער סי' ס"ו כ' "לא מצינו כן (להצריך פחות פחות מכשיעור) רק כשפטרו מלהתענות לחולה ממש ואפילו שאב"ס (בט"ב מתירין אפילו לחושיב"ס, עי' סי' תקנ"ד ס"ו), משא"כ גידון השאלה ההיא להתיר לאדם בריא מפני חשש ח"ו – כאשר היה הנדון שם – יש לומר דאין מתירין יותר מהצורך. אכן לפי סברת החת"ס ח"ו סי' כ"ג הנ"ל נדחית סברא זאת, עכ"פ חקירה היא עכ"ל.

אמנם לפי לשון השאלה שהרופאים הזהירו מ(ל)צאת פתח ביתו בתענית, משמע כשהם סגורין בביתם אין התענית מזיק להם, א"כ יתענו ויהי' סגורים ויתפללו ביחידות ולא יקראו בתורה, כי אין זה כדאי לדחות אי' כרת דאורי', אך אם המומחים מסכימים

ועי' בספר פיקוח נפש סי' ג' אות ט"ו שג"כ העיר בדבריו אבל עכ"ז סיים דהדין אמת, כיון שמחללין שבת שמא יכבד החולי ויסתכן לבסוף, בדאיכא חשש זה בבריא ג"כ כך הדין. וכמדומה דאפשר להביא ראי' לדבריו דז"ל ת' ת"ה ח"ב סי' נ"ה: כי דיחוי היא שבת אצל סכנת נפשות, אע"פ שאין סכנה מזומנת לפנינו, אלא שיש לחוש שיבא לידי סכנה, מותר לחלל שבת לכתחלה כדכתב בא"ז במס' שבת (ח"ב סי' פ') ובעירובין (ח"ב סו"ס קמ"ט) דמותר לכבות את הדליקה בזה"ז בשבת, ומדמה לה לעיר הסמוכה לספר ע"ש, מוכח דנכשן אין סכנה מזומנת כלל אלא פחד סכנה עכ"ל. וז"ל יד דוד יומא פ"ב ב' רש"י ד"ה אין (צוין בת' משנה שכיר חי"ד סוף סי' צ"ז וסי' צ"ח) "ומה שהעיד שם שהקטנים בני י"ב מתענים ב' יום רצופים ואינו מזיק להם, אנו במדינותינו לא ראינו, ועוד מי ימר דלא הוה סכנה להם לאחר זמן, וכי כל דברים שאנו מתירים מפני הסכנה צריכה להיות הסכנה תיכף, אפילו בשביל אחר כמה שנים מתירים עכשיו, והכי אמרינן לקמן ולא ספק שבת זו אלא אפילו ספק שבת אחרת ופשיטא דשבת לאו דוקא אלא אפילו לכמה שנים ומעתה אין להביא ראי' כלל על שלא נסתכנו הקטנים תיכף". ומ"מ על ראיתו יש להעיר כמבואר להלן בשם הגאון ר' יונתן שטייף. ועי' קול סופר לבעל מחנה חיים עמ"ס שביעית אות קצ"ד וז"ל: ולא נאמר דפקוח נפש דוחה כל איסורי' רק בעידנא באם לא יעשה העבירה יסתכן מיד כמו בחולה שיש בו סכנה או עוברת שהריחה וכדומה שכבר התחיל המחלה, אלא אפילו אם יהי' וגו' סיבה לפקוח נפש אחר זמן ועידן וגו', דחינן איסורא דאוריית'. ונ"מ ברופא שאמר שאם לא יאכל ביוכ"פ או לא יאכל חזיר קרוב לבוא בסוף השנה לסכנה, וצ"ע כעת. ומכאן יש ללמוד תריס בפני הפרעניות שר"ל היהודי הנלקחי' לצבא ומוכרחי' לחלל שבת ולאכול נבילות ולגלח בתער וללבוש שעטנו ולא מסרן נפשם, יען שח"ו אם ימנעו עצמם ימותו בתפיסה, א"כ משום חיי נפש שיבוא בסוף מותרי' מיד כיון שלא נעשה להעביר הדת, ודוק עכ"ל. וע"ע בזה בת' מהרש"ג ח"ב סי' כ"ג. ובת' עטרת משה (מאקעווע) חי"ד סי' ק"מ אות ג' הביא בשם רמב"ן "דכל הנוגע לפיקוח נפש, אפילו אם לעת עתה עדיין אין שום סימן והתחלה אבל בזמן מהזמן יוגרם סכ"נ אם לא יעשו כעת פעולה, ג"כ דוחה שבת ויוה"כ". ול"מ כעת דברי הרמב"ן בזה. שו"ר שהזכירו גם בסי' קצ"ט אות ב' בשם ב"י יו"ד סי' רמ"א ושל"ו שהביא דברי הרמב"ן אלו אבל גם שם ל"מ כעת כלום. וע"ע בה"ל רע"ח סוד"ה בשביל.

וכל חידושו של החת"ס הוא אף שהאדם עדיין בריא לגמרי רק יש חשש שתדבק בו הרעה. אבל זה ברור דאם כבר חולה במקצת ואי"ב סכנה אבל יכול לבא לידי סכנה, אף אילו יבא לזה רק אלאחר זמן רב מותר לחלל עכשיו את השבת, כמפורש בגמרא יומא פ"ד ב' ולא שבת זו בלבד אלא אפילו ספק שבת אחרת. וכ' התשב"ץ ח"ב סי' רל"ט (צוין במשנה שכיר חי"ד סי' צ"ח): אין הפרש אם הסכנה היא לאלתר או לאחר זמן, שהרי כשהתירו לחלל שבת מפני חולה שיש בו סכנה, אע"פ שאינה סכנת אותו יום התירו, וכדאמרינן ולא ספק שבת זו אלא ספק שבת אחרת וגו' עכ"ל. "ומחללין עליו אפילו מאה שבתות" (רמב"ם פ"ב ה"ב), "דפשיטא הוא דאפילו ספק שמא ימות בעוד שנה או שנתים דמחללין" (הג' רש"ש שם, והוא ממש לפי חשבון דברי הרמב"ם הנ"ל "אפילו מאה שבתות"). ועי' זר זהב על ספר או"ה הארוך אות ט"ו "ואף שראינו נכפה שחלה כמה שנים ולא הי' לו סכנה, מ"מ אפשר שברבות הזמן תחזק עליו החולי ויסתכן". ויש סמוכין לזה ממחלת צפידנא דאמרינן בע"ז כ"ח א' דהוי סכנה שמתחיל בפה וגומר בבני מעיים, ורבינו הקדוש חלה במחלת הצפידנא בב"מ פ"ה א' לחד מ"ד שבעה שנים ולחד מ"ד שש, ולבסוף נחלה בחולי מעיים כמבואר בכתובות ק"ד א' (עי' בספר בית שמואל עמ"ס ע"ז שם שציינס), חזינן שיכולה להתארך המחלה תקופה

שהתענית עצמו מזיק וכמ"ש מג"א סי' תקע"ו סק"ב, אז ישערו הרופאים כמה שיעור לגימה שצריך האדם שיתחזק גופו וינצל מ' סכנה, ואותו שיעור קאפע או טע או מרק ישתה פחות פחות מכשיעור מלא לוגמיו וגו' עכ"ל. והביאו גם המחנה חיים ח"ג סי' מ"ו. וכנראה הבין החת"ם דהסכנה היתה גם אם ישארו בביתם וכמוש"כ בעצמו, אבל אילו הי' הסכנה רק כאשר באים לביהמ"ד, מי צוה להם לצאת מביתם'.

ובת' מצפה ארי' תנינא בסוף הספר ענינים שונים אות מ"ה אחר שהביא דברי חת"ם הג"ל כ' על זה "וכן נודע לי שכן הורה הגאון בעל שו"מ ז"ל בשנת תרל"ג לק"ק אסטראה בוואלין שלא להתענות הן חולים והן בריאים ויאכלו פחות פחות מכשיעור", והבאנו דבריו להלן אות ה'.

מדברים אלו יכולים ללמוד כי אפשר להתיר בספק סכנה גם אם אין בגופו שום ריעותא, שלא נחלה באיזה מחלה ואנו מסתפקים אם סוכ"ם יכול לגרום איזה חולי

ארוכה ועכ"ז יקראהו הגמ' סכנה. והטעם, שאינו בטוח שלא יתקפהו מחלתו לאותו רגע שהוא עכשיו בשבת וימיתהו אז. ודוגמא נפלאה הוא ל"רעד ליין" שבימינו שאין לזה זמן מתי יתפשט ויגרום לו סכנה, רק כל רגע עומד בסכנה. ובת' שמש צדקה חיו"ד סי' כ"ח כ': ואעפ"י שעכשו אולי חולי שאין בו סכנה הוא הלא הדבר יודע שבהרבו' הימים יבוא לידי סכנה וגו'. ומ"מ עי' בת' מהר"י שטייף סי' ער"ה דא"א ללמוד מלא ספק שבת זו ומדליקה שבחצר להתיר אף בבריא לעשות איזה דבר, דבכולם כבר התחילה החלי מקודם רק שתוכל לגרום שתתפשט יותר. ובזה עצמו מובן למה לא הביא החת"ס ראי' משם, דשם כבר התחילה החולי קצת מקודם. וכבר הערנו לעיל בדברי היד דוד עיי"ש.

ז. ראה בת' שבולת הנהר (נכד הנטע שורק) סי' י' שדן בענין לצאת בשבת עם שריפטען, ובא"ד כ' דבר נכון וז"ל: הנה מה שיביעו אומר ומקלם יגיד להם כי הוא פקוח נפש, שאפשר יקרה שיעמידן השוטר בחוצות וישימוהו במשמר ופקוח נפש דוחה שבת, הבל יפצה, כי אין זה כלל בגדר פקוח נפש וסכנת הגוף כמוכח גם לבר בי רב, ולכל היותר אית בי' משום כבוד הבריות שיהי' לבוז ולקלון בעיני הבריות וגו' עכ"ל.

ח. בשמועה זו מצאנו קצת בדברי ר' יוסף שאול עצמו. בספר עדות ביוסף בחי' או"ח ה' תענית סי' תקס"ב סי"ג ד"ה ודרך, כ' הגאון רי"ש זצ"ל: ודרך אגב ארשום בשנת תר"ט אז חל צום גדלי' וגו' ואז עבר בעוה"ר החולאת חליר"ע ר"ל והגידו הרופאים שסכנה להתענות, ובאמת גם המ"א סי' תקע"ו כתב שבדוק ומנוסה שאין להתענות בדבר שקולט האויר המעופש ר"ל וגו' והשבתי דאין להורות שלא להתענות כלל ולתת כופר נפש, פן חלילה יאמרו שאין תענית כלל רק כופר נפש בממון די ואינו כן וגו', ורק שיש להתענות עד חצות יום כמו בכל יום מעשי"ת עכ"ל. ולהלן בעמוד ב' לסי' תקס"ו ס"ג כ': וכן עשינו הלכה למעשה בשנת תר"ט בצום גדלי' שהי' חליר"ע ר"ל וגו' וקראנו ויחל בבהכ"נ הגדולה ת"ה פה לבוב בחצות היום כדי שלא ישתכח תורת ת"צ, וזה הי' סברתי ודעתי אף שלא פרסמתי לרבים טעמי ודו"ק עכ"ל. הנה דבריו סובבים על צום גדלי' הנדחה יעו"ש, אבל זה ברור כי גם אם נימא שהתיר ביום הקדוש, בודאי הצריך גם שיתענו לפחות עד חצות היום, דלא גרע מצום גדלי'. וע"ע מש"כ להלן בפנים (אות ו') - שנת תר"ח בשם ספר מאירת עיניים שהוציאו לאור הגאון ר' יוסף שאול עם גיסו ר' מרדכי זאב איטינגא, ושם רמזו לתשובה שכתב הגאון ר' מרדכי זאב בשנת תקצ"א להתיר ת"ב).

שיב"ם, רק אפילו אם אין בו שום סימן של סכנה, רק הספק הוא אם יכול להתדבק במחלה המשותטות באויר ומכה מהלכת, גם בזה יכולים לחלל שבת עבורו.¹

111

מ. הנה ידועים דעת הגאון בעל נובי"ת חיו"ד סי' ר"י ד"ה עוד דספק סכנת נפשות שאינו לפנינו כגון אם אין כאן חולה לפנינו, ורוצה לנתח מת להתלמד חכמת האיברים הפנימיים, כדי שבאם יחלה אחד בעתיד בחולי זו שיוכל לעזרו, אסור לעשות כלום שאין זו בגדר פיקו"נ, וז"ל בפנים: ואמנם כ"ז ביש ספק סכנת נפשות לפנינו כגון חולה [שנחלה במחלה והוא מסוכן] (עי' ת' מחזה אברהם ח"ב יו"ד סי' י"ט), או דחיישינן שתתגבר החולי כבסי' תרי"ח או נפילת גל וגו', אבל בנדון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה, רק שרוצים ללמוד חכמה זו אולי יזדמן חולה שיהי' צריך לזה, ודאי דלא דחינן משום חששא קלה זו שום איסור תורה או אפילו איסור דרבנן, שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות, א"כ יהי' כל מלאכת הרפואות שחיקת ובישול סמנים והכנת כלי איזמל להקזה מותר בשבת שמא יזדמן היום או בלילה חולה שיהי' צורך לזה. והחת"ס בתשובותיו לחיו"ד סי' של"ו הסכים לדבריו והובאו דבריהם בפתחי תשובה יו"ד סי' שס"ג סק"ה, וע"ע בת' מחנה חיים חיו"ד סי' ס' ד"ה והנה גוף הסברא, בנין ציון להגאון בעל ערוך לנר ח"א סי' קל"ז, גליון מהרא"י הנדפס בסוף משניות ברכות פ"ה מ"א.

וולפי"ז יש ליישב דברי הגאון הקדוש בעל דברי חיים בתשובותיו חאו"ח ח"ב סי' כ"ה שכ' בנוגע אם מותר לרופא ישראל לחלל שבת לאינו יהודי, הגם בדבר שבות מותר "אך בדאורייתא לא מצינו שמחללין רק משום פיקוח נפש "בריי" לישראל, אבל משום חשש שנאת האיני יהודי לא מחללינן שבת באיסור דאורייתא", ולשונו פיקו"נ "בריי" צ"ע, דהלא הלכה פסוקה בידינו דאף לספק מחללין, אבל לפי הנ"ל יש לומר בכוונתו שאין מתירין רק אם ברי שהוא משום פיקוח נפש, אבל אם הוא רק חשש שנאת האיני יהודי, ש"אפשר" להיות על ידי זה איזה סכנה, ע"ז אין מחללין שאין הסכנה לפנינו. גם בש"ג על הרי"ף פ' יש נוחלין דף נ"ט מדפי הרי"ף מצאנו שכ' כזה וז"ל: ומשום חשש סכנה נמי נראה דאין להקל בד"ת עד שיהיו רגילין לדבר וברור מלתא דסכנה איכא בדבר דאז אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש עכ"ל. ועי' בדע"ת לסי' שכ"ח סי' שהביאו, והמו"ל שם ביאר ג"כ כנ"ל דהברירות שצריך להיות הוא שיהי' בודאי חשש של פיקו"נ ושאו מותר אף אם יש רק חשש בעלמא, אבל אם אין החשש ברור אין מקילין בו. שו"ר בת' לבושי מרדכי מהדו"ת חאו"ח סי' קע"ד בסוף התשובה שכ' ג"כ כן בדברי הש"ג שמביא הדע"ת וז"ל: וראיתי מ"ש כת"ה בשם הגאון מברעזאן זצ"ל ודברי ש"ג פ' י"ג [יש נוחלין] דדוקא בודאי סכנה מותר לעבור אסור'א תורה. ורגליים לדבר, קשה הדבר לומר שיחלוק על פשוט' הש"ס ס'ו'ן מ'וסכתו יומ'א ומה דקיימ"ל סי' שכ"ח וסי' תרי"ח דאפי' בספיק'א דוחה שבת, ועכ"ח צ"ל דמלת סכנה כולל ג"כ ספיק'א כמ"ש (געפאהרליך בלע"ז) דאינו ודאי רק שיש חשש גמור וכמ"ש במתניתין מ'וסכתו ברכות פ"ק דף י' בעובד'א דר"ט שקם לקראת ק"ש בדברי ב"ש ואמר וסכנתי עצמי מפני לסטי'א, והא נ'יצל בעזרת, השו"ת ולא נעשה דבר ב"ה וגו' עכ"ל. ובקוצר נביא עוד רא' לדברינו, דלענין דינא כ' שם הדברי חיים בסו"ד "ולכן בודאי יש להחמיר, אך המנהג ברופאים שמקילין, ושמעתי שהוא מתקנות [ד?] ארצות להתיר להם, אבל לא ראיתי זה בספר". וגם החת"ס חיו"ד סו"ס קל"א התיר מחמת איבה, אולם יכולים לראות מדבריו שם שלא נקרא פיקו"נ ברי רק חשש רחוק כמוש"כ בת' יגל יעקב חאו"ח סי' כ', וע"ע ת' זכרון יהודה ח"ב סו"ס ר' בזה. ע"ע בספר אורות חיים על דיני כיבוי דליקה בשבת שי"ל מחדש להג' ר' חיים דרוק בעמח"ס אורות חיים על בין השמשות, בפ"א אות ח' ובאות ט"ו. וע"ע ת' אחיעזר סי' כ"ג אות ב' מה שהעיר בדברי הבנין ציון.

אולם זה פשוט דאף לדבריהם בדבר העלול להזיק בסדר העולם גם הנובי" מודה דנחשב לספק, וראי' משריפה שבחצר אחרת דהותרה ר"ס שכ"ט אף שעדיין אין האש כאן, מ"מ דרך האש להתפשט וקרוב הדבר שיבא עד כאן [וע"ע מג"א סי' תמ"ד י"ב במקום פיקוח נפש אם יודע שלא יתעכב מותר. וכ' החק יעקב שם ס"ק י"ג בשם כ"מ דאסור לעשות כן שמא יטרד. והרי הטיירה

דעת הבי"ד דווילנא והגאון ר' בצלאל הכהן

ג) אולם הבי"ד דווילנא ובראשם הגאון ר' בצלאל הכהן לא הסכימו לדבריו (כמבואר בספרים המצוינים לעיל הערה ג'), והגאון הג"ל כותב בעצמו בספרו שו"ת ראשית בכורים דף ס"ט (הועתק בשד"ח מערכת יוה"כ סי' ג' אות ד' לדף ל"ג, ומשם הועתקה בבב"ל ריש סי' תרי"ח ד"ה חולה על ציון זה, ולפנינו הוא בדף הנ"ל) וז"ל: וראיתי להזכיר בדבר מש"ש הגאון בעל חתם סופר ז"ל בס' כ"ג אם יש לסמוך ע"ד המג"א ז"ל בס' תקע"ו סק"ב גם בצום הכפורים בזה ח"ו ע"ז (הג"ה. הלשון מגומגם קצת). הן עלינו להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם בעז"ה, אשר בתלת זימני הוה חזקה מאלפים ורכבות אנשים ונשים אשר ת"ל התענו כולם בצום הגדול (כיוה"כ דשנת תקצ"ב ותר"ט ותרכ"ז) בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה, ונודע זאת כמעט בכל העולם אז, ואין לנו דבר שנתברר בנסיון באמת יותר גדול מזה, וכאשר נודע זאת ביהוד לכל האנשים שעסקו במצות פיקוח נפשות אז, שביום צום הכפורים לא נחלה שום אדם ח"ו ע"י הצום כלל (רק לאותן האנשים שלא נזהרו בנפשותם אז באכילתם ובשתייתם ומלאו כרסם בדברים הקשים לגוף אז בערב יוה"כ וכל שכן במוצאי יוה"כ שאז צריך שמירה רבה ביותר כנודע), וע"כ אם כי בד' צומות אז ח"ו (יהפכם ה' לששון במהרה) יש לסמוך ע"ד המג"א ז"ל הג"ל בזה (ואף דהמג"א לא מיירי התם בתענית של חובה כלל ע"ש), אולם בצום הכפורים חלילה לצרף ולסמוך אז ח"ו על ד' המג"א הג"ל בזה במאומה כלל וה' ירחם עלינו (וכשיש גדולי הרופאים הממונים מהממשלה יר"ה צריכין לעשות עפ"ד כנודע), וע"ש בס' תרי"ח ס"ו וה' ישמרנו מכל רע ויסיר מעלינו כל נגע ומחלה ע"ע סלה עכ"ל. והועתק באלף המגן תרי"ח א' ד"וגם בזמן ג'ו ה' הרבה פעמים המגיפה ר"ל ולא הקילו גדולי דורינו ביוה"כ"פ אף שהקילו בת"כ ובשאר צומות מ"מ ביוה"כ"פ לא הקילו, ולא נחלה ח"ו שום אדם ע"י הצום כידוע ומפורסם דבר זה לכל, רק שיזהרו מאד בערב יוה"כ"פ ובמוצאי יוה"כ"פ מאכילה ושתייה מדברים הקשים לגוף, גם לא יטריחו את הצבור ברוב פיוטים ונגונים".

אינו לפנינו ועכ"ז חייש, עכ"ח שדבר שהוא בסדר בנ"א חיישינן. ומפורש בחזו"א יו"ד סי' ר"ח אות ז', ובאהלות סי' כ"ב אות ל"ב ד"ה בפ"ת על דברי הנוב"י וחת"ס דאין החילוק בין איתא קמן או ליתא קמן "אלא אם מצוי הדבר, דבזמן שמתריעין עלה [אף שאין בשעה זו חולה קמן] משום חולי מהלכת, הו"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוך לספר וכדאמר עירובין מ"ה א' ובתענית כ"א ב' (הג"ה וכ"ה בס' שכ"ט ס"ו), ומיהו בשעת שלום לא חשבינן לי' פ"נ אע"ג דשכיח בזמן מן הזמנים שיצטרכו לזה, כמו שאין עושין כלי זיין בשבת בשעת שלום דא"כ בטלת כל המצות, אלא לא מקרי ספק פ"נ בדברים עתידיים שבהוה אין להם כל זכר, ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות, ופעמים שמה שחשבונם להצלה מתהפך לרועץ, והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות וגו' עכ"ל. וע"ע בתשובות וכתבים לחזו"א סי' מ"ח ובכל המצויין שם. ובכן גם מחלת החוליר"ע שהי' בזמניהם הי' מכה מהלכת שבודאי מחללין עליו אף שאין שום סימן חולי על אותו אדם רק שהוא מכה מהלכת בעיר, דבכה"ג לכו"ע מחללין. וכן מש"כ לעיל אות ה' בנידון מחלת הפאקו, אילו הי' המציאות שהתפשט כבר בעיר וירא אולי יתדבק גם בו לא הי' אפילו הו"א שלא יחללו עליו את השבת, רק הדיון שם הוא שהיו רוצים להקדים הרפואה קודם שהגיעם המכה, שהרופא עובר עכשיו בעיר ומי יודע אם יהי' מצוי בזמן שיתפשט המחלה, בזה דנו ופסקו שלא נקרא סכנה ולא הותר כי אם איסור דרבנו לדעת תשובה מאהבה וחתנו.

דעת עוד גדולי ישראל המחמירים, הגרעק"א, מהר"ש מבעלזא,

הגאון מראנאטשאוו, בעמח"ס ישרי לב

ד) ובאמת כבר הבאנו באות ב' שמחלה זו ושאלה זו לא נולד בשנת תר"ח וט'. והחת"ס ב' בענין זה בשנת תקצ"ו (רק ס"ל להיתר), וחזונו הגאון ר' עקיבא איגר בשנות תקצ"א-ב' כבר פירסם פסק הלכה איך להתנהג בימי ימים הנוראים ונוטה להחמיר (נדפסה ב"פסקים ותקנות" רעק"א שהו"ל הגאון ר' נתן געשטעטנער מכת"י סי' כ', וצעו"ש סי' ח'), וגם הוא כ' שם בסעיף י"ז ש"יום כפורים דאורייתא, ועל כן הגאב"ד וביד"צ יצ"ו אינן יכולין להקל באופן כללי בענין התענית, אולם כדי שלכל אחד תהי' הזדמנות לשאול בעצת רופא מיד עם הרגשת חולשה או שלשול ח"ו, יהיו שני רופאים נוכחים במשך כל היום בחדר הקהל בתור מקום מרכזי של כל בתי כנסיות דפה. הגאב"ד מזהיר עם זאת באזהרה גדולה, שלא לשמור בסוד אף את המקרה הקל ביותר ח"ו אף מעט מזער בהסתר, אלא לשאול מיד להרופא, והעובר על זה הרי הוא מתחייב בנפשו, ולא בנפשו בלבד כי יכול להיות תקלה על ידו ח"ו לנפשות אחרות, וסופו עומד ליתן דין על נפשו ועל נפשות אחרות, וגוסס ^{לזוה} לזוה ביום הקדוש והנורא הזה שיזהר בעצמו מהעכירה הגדולה הזאת שהיא בכלל שפיכות דמים ביום הקדוש חלילה וחלילה". אבל לא התיר לכ"א שלא לצום אף לכתחילה, רק אם יחלש יהי' מותר לאכול".

י. ובכלל פעל הרבה למענו, עי' אגרות סופרים מכתבי רעק"א סי' כ"ט, ל', וס"ד. ושם בסי' ס"ד ב' בעצמו שהמלכות שלח לו מכתב תודה כמבואר שם. הובא כל זה גם בחי' רעק"א שי"ל מחדש נדרים ל"ט ב'

יא. החת"ס כתב מכתב לחזונו הגרעק"א (נדפסה בקובץ כרם שלמה אייר תשל"ט - שנה ב' קו' ז') יום ד' ח"י תמוז תקצ"א בעת שהי' במרחץ פישטיאן לצורך רפואה ונחלה (עי' דרשות חת"ס כרך א' דף ס"א ע"ג באמצע הדרוש משנת תקצ"א ובהגהות שער יוסף מתחת לקו. ואולי ג"כ הי' ג"כ מחלה הנ"ל) ובא"ד ב' "שלשום והיינו ביום ב' ט"ז תמוז, ובאותו יום עצמו כבר ענה להג' רש"ק בת' חת"ס חאו"ח סי' קמ"הו הגיעני מכתב תשובה א' מבראד מהגאון מו"ה שלמה קלוגר, ושם נאמר כי תלי"ת שמה שקטה המגפה והרויח ה' להם, אך במשך ה' שבועות מתו קרוב לאלפי' ת"ח יראי שם ר"ל, ומשארי ערי גאליציא קבלתי מכתבי, וכולם מבקשים ממני שאעורר לב מו"ח הגנ"י להתפלל בעד שארית הנמצאה, ומסתמא גם לו הגיעו כתבי' כאלו מ"מ לא אמנע מה שבכחי לעשות וגו' עכ"ל. ובאיגרות סופרים ח"ב מכתב י"ז, נדפסה מכתב מהחת"ס מיום ג' תמוז בפישטיאן וכותב שם "תמול הגיעני מכתב מגאון א' מגאליציע בוכה ומתאונן על התפשטות החולי קאלרא ר"ל ובפרט במקהלות קדושות לבוב ובראד, וכבר רבים שמתו ר"ל, וביקש ממני להרבות תחנונים בעד שארית הנמצא וגו'" עכ"ל. וע"ע בשנות דור ודור (דעסלער ח"ב עמ' קנ"ג-ד) אודות הקמיע שכתב הגרעק"א באותו זמן. וראה עוד סדר הדורות החדש פרק ט' (ומשם בצבי לצדיק - תולדות הגה"ק בעל עטרת צבי - פי"ד) כי בעת המגפה בשנת תקצ"א הלך הרה"ק העטרת צבי בכל יום אצל המזוזה והי' בוכה ואומר הריני כפרת ישראל והרינו מוסר עצמו למיתה שינצלו ישראל מהמגפה, ותעל שועתו אל האלקים, ביום השבת ז' תמוז תקצ"א נחלה במחלת החלירע, ואור ליום הרביעי י"א תמוז שבה רוחו השמימה, והמגפה נעצרה.

ומן הענין לציין דכידוע השערוריה אודות מציצה פה שבשנת תר"ה חמשה שנים אחר פטירת חת"ס נדפס מכתב על שם מרן החת"ס לאיזה גדול שהי' אמור להכתב בשנת תקצ"ז שאי"צ לעשות מציצה בפה דוקא, ותלמידי החת"ס יצאו נגדו בכל החומר, מהם אמרו שאינם מאמינים שיצאה

גם הגאון בעל צפנת פענח בקובץ המאסף הנ"ל (לפי"מ שנכתב שם שהוא המשך מאדר סי' נ"ז, שם נכתב שהוא תשובה מהגאון הנ"ל) לא רצה להתיר אף בתשעה באב ולסמוך אההוא דר' ישראל סאלאנט (כן הובא שם שאלת השואל), והשיב להשואל שם "מ"ש לדינא להתיר כך, א"א בכלל, רק זה יכריז שכל מי שירגיש איזו חולשה באברים הפנימים יאכל וגם זה שלא לישב הרבה על קרקע ולמעט בקינות וגו'".

ובדע"ת סי' תרי"ה ס"א כ' ושמעתי בשם מו"ר הגה"ק מוהר"ש זצ"ל אבד"ק בעלז שבשנת תר"ח שהי' זמן מגיפה ר"ל, הכריז שכל מי שירגיש חלישות הלב הרבה, ישתה או יאכל כפי הצורך לחזק לבו עכ"ל. גם הוא לא התיר רק אם ירגישו חלישות הלב (ובשד"ח שם אחר שהעתיק גם דבר זה מהמובא בהגהת אורחות חיים כ': ומשמע שהמעשה הי' על יום הכיפורים, ואם האמת הוא כן המורה לעשות כן יש לו עמוד גדול לישען עליו ואם ירצה ה' אשאל מקריינא דאיגרתא יצ"ו (כפיה"נ כוונתו שישאל לו עצמו) עכ"ל) י".

ובספר ישרי לב דף ה' ע"א (אות י' ד"ה יוה"ך, צויין בשד"ח מערכת יום כפורים סי' ג' שם אות ד') כ' דהגם שיודע שבערי אשכנז הורו היתר שלא להתענות ביום כיפורים, מ"מ הוא לא מלאו לבו לא לאסור ולא להתיר רק צוה שלא להאריך על הציבור בתפלה ופיוטים, ולא מת אף אחד באותו היום כי אם מעט מזעיר מאותם שכבר גלקו קודם לכן, ויהי לנם לעיני העמים והשרים".

סברת פלוגתתם

ה) ולהבין פלוגתת אלו הגדולים במאי פליגי, איך אפשר לפלוג אם להתענות במקום פיקוח נפש, מצאנו בזה כמה דרכים.

מכתב כזו מתחת ידו, מהם מצאו סיבות שונות למה כתב החת"ס כן (עי' באורך בספר ברית כרותה לשפתים פרק י' מדף פ"ג ולהלאה), ובת' עין הבדולח להגאון ר' חיים צבי הירש מאנהיימר כ' כי "ומעולם לא עלה על דעת שום אדם לשנות ולמצוץ בדבר אחר, רק השיב כן לווענן (שהי' אז חולי הרע ר"ל) ששמה לא רצו למצוץ וגו'". וכ"כ הגאון מהר"ם שי"ק חאו"ח סי' קנ"ב וז"ל: ובלא"ה מעשה שהי' כך הי', דהמוהל בעיר מלוכה וזין הי' מומחה גדול ונשוא פנים והוא הי' מהוהל הראשון שנתחזק שם, והי' לו חולי המתדבק שבכה"ג שיש להמוהל חולי המתדבק או נכפה וכיוצא באלו בוודאי זה מזיק, והי' קשה להעביר את המוהל המומחה הנ"ל, והתיר מרן הגאון זצ"ל בשעת הדחק שהי' קשה להעבירו ע"כ התיר לעשות המציצה ע"י ספוג וכו' עכ"ל. (וציין שם בדף צ"ב הערה כ"ג גם להמאסף שנה ד' חוברת א' סי' ח' מכתב ב' ואינו תח"י בעת).

יב. בדע"ת שם ציין לת' מ"מ סי' ס"ו, ובשד"ח העתיק ת' מ"ע, וכ' על זה "ואינו מצוי אצלי", ובאלף המגן סי' תרי"ח סק"א העתיק דברי השד"ח והוסיף ט"ס וכ' מ"ע סי' ע"ו, וכ"ז ט"ס והוא ת' מ'אמר מ'רדכי להגאון ר' מרדכי זאב איטינגא סי' ס"ז שהעתקנו להלן (אות ו' – שנת תר"ח).

יג. ומ"מ בלשונו "ויהי לנס" צ"ל דהכוונה שנגד העמים הי' פלא, אבל לו הי' ברור שאין בזה סכנה, דאל"כ איך יסמוך על הנס ובפרט במקום פיקוח נפש. וכן צ"ל להלן בפנים (אות ו' – שנת תר"ו) בדברי הגאון רש"ק שכ' ג"כ "ותהי לפלא".

[א] בת' מצפה אר' תנינא (להג' ר' אר' לייב ברודא וכ' גם הגהות על ת' ברכת רצ"ה לחותנו הגאון ר' צבי הירש אורנשטיין נכד הישועות יעקב) בסוף הספר ענינים שונים אות מ"ה הביא דברי חת"ם הנ"ל באות ב', וכ' על זה: וכן נודע לי שכן הורה הגאון בעל שו"מ ז"ל בשנת תרל"ג לק"ק אסטראה בוואלין שלא להתענות הן חולים והן בריאים ויאכלו פחות פחות מכשיעור. ודכרנא שבימי עלומי שמעתי בעיר מולדתי הוראדנא דליטא שה' בדבר זה מחלוקת בק"ק ווילנא בין הרבנים דשם, כי הרב הגאון ר' ישראל סאלאנטר ז"ל הורה שלא להתענות ביוה"כ, ושאר גדולי הרבנים חלקו עליו, אך הוא בעצמו לא השגיח על דבריהם ועשה מעשה בעצמו שטעם ביוה"כ בפומבי בבהכ"ג, ועי"ז נהייתה רעש גדול בעיר, ואנכי בהיותי עדיין עול ימים לא ידעתי טעם המחלוקת, לא טעמם של האוסרים ולא הטעם של הרב הגאון הנ"ל המתיר.

והנה כאשר ראיתי בחת"ם וגם נודעתי מהשו"מ שהתירו בפשיטות עלה על לבי להתבונן דעת האוסרים ומה זה שרעשו עליו על מה שהתיר הוא ז"ל, והי' הדבר לפלא בעיני, אמת הדבר שבזמן ההוא עדיין לא יצא לאור החלק ששי חת"ם כי הוא נדפס בפעם ראשונה שנת תרכ"ד, אבל עכ"ז בודאי הי' להם טעם לאסור. עד שנחה דעתי, כי שמעתי שהרופאים אומרים שהתענית היא דבר מסוכן להחולי חלירע, אבל אין התענית עצמו מזיק אלא שאחר התענית צריך מאוד לזהר לאכול רק בצמצום, ומחמת שאינן נוהרים בזה ואוכלים יותר מחמת רעבון של התענית ע"כ התענית הוא מסוכן, וזהו דבר שאין הציבור יכולים לעמוד ולהיות נוהרים שיאכלו רק מעט עד שלא תהא האכילה מזיק להם.

ונראה לפע"ד דיש לדמות דבר זה למה דאיתא באו"ח סי' שכ"ט סעיף י' עכו"ם שצרו וגו' וכ' המג"א וגו' ואפשר כיון דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו חיישינן שמא יעמוד אחד נגדם ויהרג ולכן מחללים כו' ע"ש, א"כ הענין הנ"ל דגוף התענית אין מזיק כלל אלא שאין הציבור יכולים לעמוד על אכילתם לאכול בצמצום ואפשר שאדם אחד יאכל יותר מהצמצום וימות עי"ז, שרי לכל הציבור לאכול ביוה"כ אע"פ שהם בריאים כדי שלא ימות אחד מישראל ע"י התענית וגו'. והנה אם יאמרו הרופאים שהתענית בעצמו היה סכנה פשיטא להחת"ם דאין להתענות כלל אפילו בריאים וכן הדבר פשוט גם בעיני וגו' עכ"ל.

נראה שהי' תלוי מה יאמרו הרופאים בענין, להחת"ם אמרו שהתענית בעצם מזיק, ולהגדולים שאמרו בימי הג' ר' ישראל סאלאנטער אמרו שרק האכילה שאחריו מזיק, ופליגי בשיקול הדעת אם זה דבר המסור לרבים שיכולים לסמוך עליהם שיאכלו כמה שצריך לא פחות ולא יותר או לא. ובת' ראשית ביכורים הנ"ל כ' מפורש "שביום צום הכפורים לא נחלה שום אדם ח"ו ע"י הצום כלל (רק לאותן האנשים שלא נוהרו בנפשותם אז באכילתם ובשתייתם ומלאו כרסם בדברים הקשים לגוף אז בערב יוה"כ וכל שכן במוצאי יוה"כ שאז צריך שמירה רבה ביותר כנודע)", משמע שלא עצם התענית היא הסכנה רק האכילה שלאחרי', והוא הי' מהאוסרים, כנראה שסבר שיכולים להזהר לרבים שיזהרו באכילתם.

כל זה הוא ביאור סיבת הפלוגתא, אבל עדיין אינו מוכן למה הי' צריך ר' ישראל סאלאנטער עצמו לקדש על הכוס, הא הוא הי' יכול להשגיח היטב על נפשו. וצ"ל שהבין כי אם לא יעשה מעשה בעצמו שום אחד לא ירצה לאכול, אם שיחשבו שאינו לכתחילה, או לא ישימו הדבר כל כך אל לבם, לכן כדי להציל אותם הי' צריך לקדש בעצמו. ועי' תוס' שבת ד' א' דלמצוה דרבים אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חבירך י".

גם בת' זכר יהוסף סי' רי"ג האריך בדבר על דרך זה, וכ' "ואין ספק אצלי אשר בימי חז"ל הי' אדרבא התענית מסוגל להריק את המעיין ולגרום עיכול המזון אשר הוא תמיד מהלכות הרופאים כי התענית לעתים מועיל לבריאות, וכאשר הורה הנסיון כי לא הזיק התענית גם בימים כאלה רק בהעדר הזהירות לאחר התענית לבלי למלאות נפשו, ואשר מרככות אנשים לא הזיק לשום אחד מהמתענים, רק [ל]מי שיש לו איזה חולשה שמוטל עליו למהר לטעום מאומה, ואין להקל בזה רק לחולה או זקן וחלוש כשירגיש איזה השתנות לשתות מים חמין, וגם אם אולי יהי' מוכרח לטעום בשיעור אכילת פרס, ובאיזה אופן שיהי' אנו רואים שאין העדר אכילה מוזיק בשעת הדבר גם בזמנינו, ואדרבא אם נוהרו יותר באכילתם הועיל יותר להסיר הסכנה שזה גרם שלא ניזק שום אדם מצד התענית, והעיקר לתת הרוחה לצאת לרוח היום ולמעט במנהג אמירת הפיוטים רק אותן שהמה תפלות, ושיוכלו לנגן[ו] בין תפלה לתפלה ובפרט להשמר מקרירות מצד הליכת יחף, ואין הגרם מהעדר אכילה מוזיק לשום אדם אם יהי' נוהר בסדר אכילתו קודם התענית או לאחריו, ותיכף כשירגיש איזה השתנות וחלישות הלב למהר לבוא לשאול כמו בשאר חולה שלא יבא לכלל סכנה, והמורה יהי' זריו להורות לו כהלכה, ועיקר ההשגחה צריך שיהי' רק שלא יפעל עליהם ביותר קלקול האויר כשיעמדו צפופים כל היום מבלי לצאת לפרקים לרוח היום, דהא חזינן שהחולי בא רק מצד קלקול באויר וגו', ואחרי אשר עוד לא השכילו עד כה להשיג בכלי הבטה את המלאך המלא עינים והמשחיתים התלויים באויר, עלינו לשאול רק הנסיון המורה הנאמן אשר אין עלינו להשגיח על איזו קצתם מצד התענית וגו' עכ"ל.

אח"כ מביא דברי החת"ס שלפי לשון השאלה נראה כי כאשר סגורים בביתם אין התענית מוזיק להם, וכ' "וכנראה הי' מאמין שהדברים כפשטן שהתענית יזיק ביותר למי שיוצא מפתח ביתו" (וזהו היפך ממש"כ עד עכשיו כי אדרבה יסתובבו בשוק לנשימת אויר), וזה ליתא, כי הרופאים רק כוונתם להפליג ביותר בסכנת הדבר אמרו כן, כענין שהפליגו חז"ל במי שעובר על דברי חכמים שחייב מיתה שהוא להפליג הזהירות שלא

יד. במקור ברוך שם בהערה א' כ': מעשה זה מכוון למה שאמרו במד"ר (כי תשא פרשה מ"ג סי' ד') וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו, צריך הוא לקיימה תחלה. ועדיין הדבר הוא חידוש גדול לדינא דגם במקום איסור יהי' מותר לעבור כדי שאחרים ג"כ יעשו כן. ועי' להלן בפנים (אות ו' – שנת תר"ו, הובא גם לעיל הערה ג') בשם ת' עץ חיים ומש"כ שם. גם עי' בהערה הבא בשם ת' מהרי"ל דיסקין.

יביאנו להיותר חמור להכשל בעון מיתה. וכ' שם כי בכלל א"א להקל בדבר להאמין בעצת הרופאים "וכבר האריכו בכמה תשובות בענין נאמנות הרופאים באיסורים וכ"א הולך לדרכו, ובפרט בענין זה שכבר נתברר בנסיון [שאינו מזיק], ושכאים [הרופאים] רק ע"י בקשת החותמים לבטל התענית לגמרי", והאריך שם הרבה בדבר ולא התיר כלל ביוה"כ (רק לענין ת"ב יעו"ש), והביא גם דברי ראשית ביכורים הג"ל. גם האריך שם שאף דבפיקו"ג חיישינן למיעוטא דמיעוטא בספ"ק דערכין ביושבת על המשבר, ועי' במג"א ש"ל י', מ"מ כאן הוה חזקה מצד המציאות בטבע העולם שבמניעת האכילה לא נודמן שום היזק יעו"ש.

[ב] ובמועדים וזמנים ח"ב סי' ק"מ כ', וקוראי הדורות מספרים שבשנת תרכ"א (הוא ט"ס וצ"ל תר"ח) קרה מגיפת חולירע בוויילנא ורבים מתו ר"ל, ולדעת הרופאים סכנה לצום בזה, והגאון ^{הגאון} רבי ישראל סלנטר זצ"ל ידע שרבים יתעקשו וירצו דוקא לצום ובשום אופן לא יסכימו לאכול ביוה"כ, שכל אחד יטעון שאצלי אין חשש סכנה, וחשש מאד שרבים יסתכנו מזה, וע"כ התיר הגאון רבי ישראל זצ"ל לכל יהודי העיר לאכול ביוה"כ, אבל הבית דין בוילנא בראשות הגאון רבי בצלאל זצ"ל מחו בכל תוקף נגד הוראה זה, ופירסמו כרוז שאין להקל בזה ח"ו רק צריכים לדון בכל מקרה ומקרה אם יש סכנה או לא, והמחלוקת בוויילנא לא שקמה גם לאחר כך (ודברי הגאון רבי ישראל זצ"ל ופסקו היא אגב יסוד בהוראה שאין לפסוק ליחיד כפי מצבו לבד, רק יש לדון תמיד בכל פסק דין על השפעת הפסק להכלל, דלפעמים מן הדין מותר ומ"מ הרב מחוייב לאסור שמא יתירו גם במקום אחר שאסור, וכן לפעמים אסור ומ"מ יש להתיר משום מקום אחר, שאין לדון על הפרט אלא על הכלל כולו וכבנידון דידן, וצריך לשקול תמיד כל פסק היטב במאזני צדק)^ט. אמנם נראה פשוט שהבית דין בוויילנא לא הסכימו להתיר בחשש אסור כרת דיוה"כ וגו' (והזכירו להלן בח"ו סי' פ"ט). ובהערה ב' כ' שם: ובעיקר המחלוקת בין הגאון רבי ישראל זצ"ל וחכמי וויילנא נלע"ד מסברא, דהא ברור אם לפנינו חולה שיש בו סכנה שנכנסה בו רוח שטות ומתעקש שלא יאכל בשום אופן אלא אם בריא יאכל עמו, והבריא מרגיש שהחולה מסתכן, שרי לו לאכול שבוה מתרפא החולה, ורק אם אין מקרה לפנינו רק חוששין למקרה כזאת, דעת האוסרין דלא שרי שאין היתר בפיקוח נפש אלא כשהסיבה לפנינו ממש, והמתיר סובר כיון שמצוי טובא הוה כלפנינו, ובמקום שמחלה מצוייה והרפואה בדוקה מתירין כה"ג, ולפי זה נראה שנחלקו במציאות אם החשש מצוי וראוי לחוש או לא, אבל בעיקר הדין אין מחלוקת כלל וצ"ע בזה עכ"ל.

אולם דבר זה מתי נחשב לחשש מצוי ומתי לא יכול להיות דיון רחב מאוד, האם נחשב כעין ספק הרחוק שכתבו האחרונים דלא נחשב לספק או לא, גם לא ידענו גדר מדויק על ספק הרחוק עד שנאמר דפלגי בזה, לכן א"א ללמוד מכאן כלום למקום אחר.

טו. ועיי"ש בפנים מקור לסברא זו מהגאון ר' יהושע לייב דיסקין, והוא בת' מהרי"ל דיסקין בתשובותיו סי' ה' בקו"א אות ל"ז ואות ס'.

ומ"ז מש"כ דברור אם יש לפנינו חולה שמתעקש לבלי לאכול בלתי אם יאכל אחר עמו אינו ברור. ע"י ת' עץ חיים מחכמי ביהמ"ד עץ חיים שבאמשטרדם, שנת ת"ק, עמ' ל"ג, מהג"ר יצחק סרוק שכ' מפורש שבאופן שהלה יודע שמותר לו לאכול דבר איסור (עיי"ש בלשון השאלה) רק מתעקש שאחר ג"כ יעבור על איסור, שאסור לאחרים לעבור, דאין אומרים לאדם הטא כדי שיזכה חבירו, ולא דמי לבשר שחיטה ונבילה דשם החולה עצמו מבקש שיתנו לו בשר המותר, אבל באופן שא"א ליתן דבר היתר להחולה ונצרך לדבר איסור דוקא, רק שמתעקש שגם הבריא יעבור על איסור, אסור לבריא לעבור, ואם הוא על עצמו לא חש, מה יש לנו לעשות. ומ"מ עדיין אי"ז דומה להעובדא דר' ישראל סאלאנטער הג"ל, דמי שעדיין לא לקה במחלת החלירע ומרגיש עצמו בריא לגמרי, לא יאמין שאף בכה"ג מותר לאכול מחשש שמא יסתכן, הלא אין עליו שום ריעותא שעדיין מרגיש עצמו בטיב ולמה יאכל, לכן כדי להראותם שהמצב מסוכן מאוד, לא הי' לו שום דרך רק לאכול ברכים, ועי"ז יאמינו שדבריו אמיתיים.

[ג] ועי' עוד להלן (אות ר' - שנת תר"ח) בשם ת' מאמר מרדכי, שמדבריו למדנו עוד הסבר לשיטת האוסרים, והוא אם יש לסמוך על הרופאים בפרט זה.

הדין לענין ת"ב ויתר צומות

ו) ראוי לידע שכל המדובר הוא רק לענין יוה"כ שהוא דאורייתא, אבל לענין ת"ב שהוא דרבנן וקיל יותר, גם מקילין יותר גבי' אף לחולה שאי"ב סכנה עי' סי' תקנ"ד ס"ג, שם כבר מצינו אף להאוסרים ביוה"כ שבת"ב הקילו כדחזינן בת' ראשית ביכורים הג"ל.

שנת תקצ"א: עי' להלן (שנת תר"ח) בשם הגאון ר' מרדכי זאב איטינגא.

שנת תר"ו: מצינו בת' האלף לך שלמה או"ח סי' שנ"א (נדפס לאחרונה בת' עץ חיים סי' שי"ח ונכתב שם שהוא מכת"י או"ח שנת תר"ו) שנשאל מבארדיטשוב לענין ת"ב, וכ' שצוה מכבר להת"ח שבעיר דובנא שיאכלו בפרהסיא כדי שמהם יראו וכן יעשו ולא יחמירו על עצמן, ושכל שלא שקטה הרעה למ"ד יום רצופין הוי בכלל ספק סכנה. אבל בעירו הצריך להתענות, ושרוב העיר התענה ולא הזיק לשום ברי', "ואדרבה אף על החלושין החמרתי להתענות כדי להוציא מלבן של הקלים שרצו להקל, ות"ל לא הוזק לשום בריה לא התענית ולא אחר התענית אף לחלשים, ותהי לפלא בעזה". ומאד חרה אפי על מי שלא התענה פה אף שהי' מבארדיטשוב, כי לא במקום שיצא משם תלוי הדבר, רק במקום שהוא עתה, ות"ל כה לחי עד הגה העיר שקטה, ולמה לא נקיים ימי אבל בית ה' אלקינו וגו' אבל בקהלתכם שכבר פשתה הרעה רח"ל ודאי כדן עשו שלא התענו וגו'". ובתשובה שמקודם לזה בת' עץ חיים סי' שי"ז כ' (כבר העתקנו מקצתו לעיל הערה ב') "והנה זכורני ששמעתי מזקנים נאמנים שפעם אחת חלה התבואות שור ז"ל בק' זאלקווא והוצרך לאכול ביוה"כ, וצוה להביא לו המאכל לחצר הבהמ"ד כי הי' חולי שהי' יכול לילך ברגליו להתפלל ומ"מ הי' חשש סכנה, ואכל בגלוי בחצר הבהמ"ד כדי שילמדו אחרים ממנו ולא יחמירו על עצמן, לכן גם הם יעשו כן"

שנת תר"ז: בת' רמ"ץ האו"ה סי' ל"ט (נכתב בתחלת התשובה בשנת ת"ז"ר"ח, והכוונה לשנת

תר"ז, שלא נקוד על הח' כלום, ע"י קובץ בית אהרן וישראל קובץ כ"ט עמ' קי"ח הערה

מ"ד). כ' באות י"ג שם: ולא מיבעיא בעיר שכבר שלטה המחלה כמו בק' שמתו הרבה אנשים בכל יום, אלא אף במקום שהתחילה מעט או אף שלא התחילה כלל, כיון דמנהגה שמשוטטת מעיר לעיר ונפל פחדה על אנשי העיר מאשר כבר שלטה בעיר הסמוך להם, ויש לחוש שיסתכן ויפול במחלה הזאת מי שיתענה, ודאי דאין להתענות, וזה לפי ראות עיני הב"ד אם נפל פחד המחלה על אנשי העיר, כי נודע לכל שגם מהפחד תסובב בנקל המחלה אם תמצא עילה דהיינו על מי שמתענה. ויהי' מאיזה אופן שיהי', כל שראינו שיש איזה חשש סכנה אין להתענות, והמחמיר בזה במילתא דרבנן או במנהגא אינו אלא מן המתמיהין, והמורה הנוהג סלסול מבלי להכריז שלא להתענות רק שמורה לבא לשאול להתיר התענית לא מחכמה עושה כן, כ"א לבעבור שלא התחקה על שרשי הדינים הג"ל, ואדרבא אם לא יכריזו ימצא מחמירין ע"ע ובאים לידי סכנה. ויותר טוב שלא יתענה אף הבריא, כי מלבד אשר אין לאל יד כל אדם אף אם הוא בריא אולם לשער בנפשו בענין כזה שלא יזיק לו התענית, כי ראינו שבמחלה הזאת תגבר ביותר על אדם הבריא (וידעתי בעצמ⁽¹⁾) שאף שהייתי מחמיר ע"ע בי"ז בתמוז ובט"ב להתענות וגם כ"ב עשו כן, שלא מצד הדין עשיתי, ואף שת"ל הי' הכל שלום, מ"מ הי' לחוש, ולהורות בזה יותר היתר לאחרים, וד' הטוב יכפר), וקצת אנשים שהתענו ונחלו ביום או יומים אח"כ ומתו יש לתלות שהתענית הי' סבה לזה, לכן אין לפקפק בזה רק להורות היתר בפרהסיא "בלי הבדל" (כלומר גם לבריא, כ"ג כוונתו) כי חמורא סכנתא וכו', ומכ"ש בי"ז בתמוז יש לנהוג כן, וטוב לפרסם ההיתר כאשר פקדתי וגו' עכ"ל.

ובת' דברי מלכיאל ח"ג סי' כ"ו (לא נכתב שם איזה שנה נכתבה) כ' שאין ת' הרמ"ץ תחת ידו ודן בעצמו בזה, וכ' בא"ד: ואף שחולים שלפנינו נתרפאו בכ"ז ידוע שהמחלה הזאת יש בה סכנה, וכן בכל חולי אמרינן בב"ב קנ"ג שרוב חולים לחיים, ובכ"ז יש בו סכנה (וכ"כ שם בח"ב סי' צ' ד"ה ועיקר. ובסו"ד בח"ג כ' ועוד דהא בתענית מקילים אף לחולה שאין בו סכנה, וה"ה היכא שיוכל לבוא עי"ז לחולי שאיב"ס". אולם בת' דברי נחמ"י סי' מ' המובא להלן (שנת תרל"ג) ס"ל דאם יש לחוש שיגיע רק לחולי שאיב"ס סכנה, לא הותר מה שהותרה כשהוא באמת חושאיב"ס). ובסוף התשובה מסיק "היוצא מדברינו שיש להקל בנ"ד שלא להתענות וחיוב לפרסם שאין להתענות כי יש בזה חשש סכנה, ורק להכריז באיסור (כלומר ש"אסור" להתענות) אינו מסכים, באשר זה גורם להטיל פחד על ההמון, ודי להכריז כו' בהיות שבעת הזאת מוזק התענית יש להקל שלא להתענות בת"ב עכ"ל.

שנת תר"ח: כתב בת' מים חיים להגאון ר' חיים הכהן רפאפורט האו"ה סי' כ"ב אות ט' לענין הד' צומות "וכן נעשה מעשה בשנת תר"ח בציווי הדאקטרים וע"פ רבני וגדולי הדור במקומות אשר שלטה המחלה לא טובה וגו'" עכ"ל.

אולם מצאנו שדנו גם בזה לצד האיסור. בשנת תר"ח נשאל הגאון ר' מרדכי זאב איטינגא בעל מפרשי הים בשו"ת מאמר מרדכי סי' ס"ז (צויין בדברי מנחם סי' תקנ"א בהגהות

הטור אות ט', ודעת תורה תרי"ח ס"א) היות שהתענית קשה למחלה הנ"ל, אם יש להקל בנדון תענית ת"ב. וכ', הגם שבמג"א תרי"א ב' כ' דהאידנא אין מתענין בכלל בשעת הדבר דמנוסה הוא כשאנו אוכל ושותה קולט ה"ו שינוי האויר וכ"כ הא"ר והאחרונים, "אמנם אם לסמוך על הרופאים בזה אשר יאמרו כי החולי הזה הוא דבר התלוי באויר או לא, הנה מי יודע אם חכמת הרפואה שלמדו הוא הנותן להם תודע כי חולי זה בא משינוי האויר, או אולי אין זה מכללי החכמה כי אם הם אשר בדו להם מלבם דבר חדש בזה שבא במקרה שהוא משינוי האויר, ומה גם להאמין להם בעתים הללו אשר בעוה"ר פקו פלילי ונקל בעיניהם להטעות את ישראל ולהכשילם באיסורין. והנה מצאתי הדבר מפורש בשו"ת כנסת יחזקאל סי' ט"ז שכתב על דבר אשר נשאל מארץ רחוקה ששפטו הרופאים דלפי שינוי האויר שם ההכרח לרחוץ התינוק בשבת לפני המילה ולאחר' מול הכרעת הב"י ואחרונים ואמרו דכלא זה יש סכנה, וכתב דבר זה צריך תלמוד אם יש לסמוך על הרופאים בדבר חדש כזה לומר שדעתם רחבה להכיר האויר, והא דסמכינן לחלל שבת ע"פ הרופאים משום שהוא דבר השכיח שמסוכנים החולים בלי רפואות הרופאים, וגם היא חכמתם ובינתם, אמנם לידע שינוי האויר מאן ימר דהבנתם בדוקה ובפרט וכו', ודבר זה צריך לשאול לרופאים מומחים אם בחכמתם יש לימוד להכיר חכמת אויר הארצות וכו' ... הרי הדבר מבואר לפנינו דיש חילוק בין רפואתם דיש לסמוך ולא על בינתם בשינוי אויר, ואם כן איפוא הדרנין לדינא דבעינן דוקא שיבואו דבריהם על חולי ורפואה, וכל עוד שאין כאן חולי לפנינו מהראוי ה' להחמיר. אולם זכורני כי בשנת תקצ"א נשאלתי על זה מקאלימיי ומהרתני להם ט"ב (והזכיר תשובתו גם בספרו מאירת עיניים (שהוציא ביחד עם גיסו השואל ומשיב. ועמש"כ לעיל אות ה' בשם ת' מצפה אר"י דעת הגאון ר' יוסף שאול בענין) על הל' בדיקת הריאה שורש רביעי ענף שלישי סק"ח, וצוין בת' זכר יהוסף הנ"ל) וגם פה העירה התירו להם ודודי הגאון האמתי [הישועות יעקב] וצלה"ה ה' מן המתירין, ועתה ירא איש נבון וחכם כמהו ובין יבין את אשר לפניו ובשכלו הוץ ישקול הדבר, ובכל אלו המיקל לא הפסיד וד' יכפר וגו' עכ"ל. מדבריו למדנו עוד הסבר למה התנגדו גדולי ישראל להתיר שלא להתענות ביום כפור על סמך דברת הרופאים, כי סברי דאין לסמוך בפרט זה על דבריהם.

שנת תר"ט: בספר עדות ביוסף להגאון ר' יוסף שאול בעל שואל ומשיב בחי' או"ח ה' תענית סי' תקס"ב סי"ג ד"ה ודרך, כ' וז"ל: ודרך אגב ארשום בשנת תר"ט אז חל צום גדלי' וגו' ואז עבר בעוה"ר החולאת חליר"ע ר"ל והגידו הרופאים שסכנה להתענות, ובאמת גם המ"א סי' תקע"ו כתב שבדוק ומנוסה שאין להתענות בדבר שקולט האויר המעופש ר"ל וגו' והשבתי דאין להורות שלא להתענות כלל ולתת כופר גפש, פן חלילה יאמרו שאין תענית כלל רק כופר גפש בממון די ואינו כן וגו', ורק שיש להתענות עד חצות יום כמו בכל יום מעשי"ת עכ"ל. ולהלן בעמוד ב' לס' תקס"ו סי"ג כ': וכן עשינו הלכה למעשה בשנת תר"ט בצום גדלי' שהי' חליר"ע ר"ל וגו' וקראנו ויחל בבהכ"נ הגדולה ת"ה פה לבוב בחצות היום כדי שלא ישתכח תורת ת"צ, וזה ה' סברתי ודעתי אף שלא פרסמתי לרבים טעמי ודו"ק עכ"ל [ומ"מ בענין מנחה בחצות עי' ת' מהר"ם שיק האו"ח

^{דברי חיים}

סי' רפ"ט בד"ה ולכאורה שאוסר, ובתורת חיים סי' תקנ"ד סק"ה חולק עליו, וכ' "ודכירנא שאאמ"ו וצ"ל בשנת תרל"ג שהי' ר"ל חולי הנ"ל שולט, הגם שהוא נהג להתפלל מנחה בשאר ת"ב לעת ערב, בת"ב הנ"ל התעננו עד אחר חצות והתפללנו עמו אז מנחה גדולה וקראו ויחל ואמרו נחם, ואח"כ היינו שותי' חמין וטעמנו מידי אכילה". הנה דבריו סובבים על צום גדלי' הנדחה יעו"ש, אבל זה ברור כי גם אם נימא שהתיר ביום הקדוש, בודאי הצריך גם שיתענו לפחות עד חצות היום, דלא גרע מצום גדלי'. וע"ע מש"כ לעיל (שנת תר"ח) בשם ספר מאירת עיניים שהוציאו לאור הגאון ר' יוסף שאול עם גיסו ר' מרדכי זאב אישינגא.

שנת תרכ"ו: בשנת התרכ"ו היה חולי הקוליר"א לא תפ"ץ הורה חכם אחד לבני מחוז שלו המסתופפים בצלו שלא להתענות בט"ב כי התענית קשה לזה ובו בפי' שמעה אזני כי חכמי ורבני העיר לעזו עליו אשר לא טוב עשה, והן עתה בא לידי סי' דברי מנחם וראיתי בסי' תקנ"א הגה ט"ו אות ט' שכתב בשם תשו' מאמר מרדכי סי' ס"ז דהעלה דהמקל לא הפסיד וה' הטוב יכפר ע"כ, ולפי הנראה בשאר הצומות חוץ מט"ב אפשר להקל בשופי משום חשש סכנה ח"ו (שד"ח אסיפת דינים מערכת בין המצרים סי' ב' אות א'. וציין שם הרבה מ"מ שהעתקנו ממנו כאן).

שנת תרל"א: עי' ת' חיי יעקב סי' ח'.

שנת תרל"ג: בת' מהר"ם שיק חאו"ח סוף סימן ר"צ ג"כ התיר, אבל כ' וז"ל, והכלל, שאע"ג שבוודאי שבמקום חשש שום סכנה לא גזרו רבנן וגו', מ"מ אין ראוי להכריז כזה אף שהוא מותר, אבל ההכרזה אינה ראוי, עיין מג"א סי' קי"ד ס"ק ה' [צ"ע מה כוונתו] וק"ל, וממילא יתפרסם הדבר דהכרך חב"א אית לי' וגו'. ועעו"ש בסי' רפ"ט שדן בכמה דברים בענין זה [ועמ"ש"כ לעיל (שנת תר"ט) בשם תורת חיים].

גם בת' דברי נחמי' אחר שדן בסי' מ' בזה לפני הגאון בעל צמח צדק נדפס שם בסי' מ"א (מריש התשובה בסי' מ' כ' דאם יהי' חשש רק שמא יביאנו לחושאיב"ס, צ"ע אם יש מקום להתיר עפי"ד השו"ע תקנ"ד ו', דלענין חושאיב"ס אולי צריך להיות בפועל חולה, אבל לחוש שמא יבא לחולי כזו אין דינו עדיין כאילו נחלה, ועכ"ה החשש כאן רק שיבא לידי סכנה ממש (וזה דלא כת' דברי מלכאל הנ"ל). ועיי"ש שהאריך מאוד בדן זה, אבל סופו חסר לכן א"א לידע מה הסיק שם, אבל מסי' מ"א חזינן דעתו) ת' מבעל צמח צדק (ונדפסה ת' זו בת' צמח צדק חאו"ח ח"ב סי' ק"י, ועעו"ש סי' ק"ט) וז"ל: הנה ודאי דברי כת"ר נכוחים, ואעפ"כ במקום שאין המחלה בחזקה ח"ו נראה שיאכל פחות מככותבת בכדי אכילת פרס וכן בשתיי' כמשנ"ת השיעורים בשו"ע סי' תרי"ח דכך יש להורות כן לשואל בט"ב שבוזה לא נעקר התענית לגמרי ע' ב"י סי' תקס"ח ורחמנא ליבא בעי, ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעף ח"ו, יש לייעצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום ולהכריחו כשיצא ישא סביב לחוטמו ופיו חתיכה קטנה קאמפער ומעט עשב מייענטע

עכ"ל. והועתק בפתחי עולם סי' תקנ"ד סוסק"י ומשם בבה"ל שם ד"ה דבמקום, ועיי"ש בסי' תרי"ח ד"ה חולה. וע"ע ת' צ"צ שם ב"דברים שנכתבו בשם רבינו" (בהנדמ"ח) סי' ז', ובפסקי דינים סי' תקס"ו ס"ג.

זה זמן רב שהפשתי גדר מדויק לדן "ספק" פיקו"ג, הגם דברור בשו"ע והפוסקים כי מחללין אף על ספק פיקו"ג, מ"מ מספקא לי אידך "מתהוה" ספק, כלומר, אם אירע פעם או שתיים איזה דבר אשר אינו ידוע בכתבי הרופאים שעלולה לסכנה, אבל חברי ההצלה ראו פעם או שתיים שד"ז גרם לסכנה, האם די נסיון זה אשר בכל פעם שיחזרו הדברים לחשבו כספק ולחלל שבת על סמך נסיון זה, ולדוגמא, קטן המוטל בעריסה גבוה מן הארץ אמה או פחות ממנו ונפל משם, אשר בספרי הרפואה אין מבוואר שזה סכנה, אבל לו נימא שהנסיון הוכיח לחברי ההצלה כי סיכן פעם ואף לפני שנים מרובות איזה ילד, האם די במציאות זו להחליט מכאן ואילך כי דבר זה מסכן את התינוקת ולחלל שבת על סמך זה בכל השנים ובכל התינוקות הכל על סמך זה, ונימא כי אין הולכין בפיקו"ג אחר הרוב (והעכו"ם אין מחליטים בספרי הרפואה שלהם על איזה דבר שהוא בכלל סכנה רק אם יש לה איזה "סטאטיסטיק", אבל בדיני תורה אין לנו שום סטאטיסטיק ואין הולכין בפיקו"ג אחר הרוב), או אפשר שד"ז עדיין אינו די להחשיבו בכלל כספק.

ובכן צריך בירור מהו הגדר לעשות איזה דבר לספק ומה עדיין לא די. והי' אפשר להביא רא' להיתר, ממה שאמרו בגמ' ע"ז כ"ח ב' ההיא אמתא דהואי בי מר שמואל דקדחא לה עינא בשבתא, צווחא וליכא דאשגה בה, פקעה עינא. למחר נפק מר שמואל ודרש עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת מאי טעמא דשוריינא דעינא בובנתא דליבא תלו. משמע דאחר שראה רק פעם אחת שמסכנת, הי' די לו להודיע לרבים ולפסוק שד"ז סכנה ומותר לחלל שבת עבורו [ומ"מ יש לפקפק קצת בראי' זו, דהלא חזינן דתכף כשפקעה דרש ברבים דשוריינא דעינא בלבא תלוי, ולכא' מנא ידע דבר זה, מאן יימר דמכה זה פקעה עינא, אעכ"ח ידע איזה דבר, רק אף שידע לא רצה לחלל שבת - כנראה שהי' עדיין מסופק אם כנים השערות דשוריינא דעינא בלבא תלוי - עד שראה הדבר בעיניו, א"כ אדרבה, נוכל ללמוד משם שאף שיש סברא שזה נכנס בגדר סכנה, עכ"ז עד שאין רואים זאת כמו עיניו אין מחללין, ואין לדיין אלא מה שעניו רואות, אבל כשאין לו שום סברא למה יהי' זה בגדר סכנה אולי אסור לחלל שבת עבורו. ומ"מ נוכל להביא רא' נוספת. ד[ע]י' בת' חת"ס ח"ו סי' י"ד ד"ה אך שהביא ת' הרדב"ז ח"ג סי' תרכ"ז (הובא גם פמ"ג שכ"ח מ"ז ז') בקציצת אבר א' שכ' שיש בו סכנת נפשות, וראיתו ממה שראה שאחד מת ע"י צרימת און. והחת"ס העיר עליו למה לא הביא מש"ס ע"ז כ"ח ע"א פירש"י ד"ה פדעתא וכו' שכ' מפורש שיש בו סכנה, ות' דמדברי רש"י בלבד הי' אפשר לומר דכוונתו שצריכים לעשות לו רפואה, וכשעושים לו רפואה בטוח הוא ממיתה, אבל ממעשה שראה הוא מביא רא' שלא הועיל שום רפואה כנ"ל עיי"ש. והנה הרדב"ז לא כתבו לענין שבת. אבל מזה דמביא רא' ממה שראה הוא. וגם החת"ס הסכים לדבריו רק המשה

שהי' לו להביא מדברי רש"י, ש"מ שיש בזה די להחליט על דבר שיש בו סכנה, וא"כ גם לענין שבת כן. ובכן חברי ההצלה שעניניהם שבעה רעות, ובזמן שרואים איזה דבר יכולים להזכיר עצמם דבר שאירע מלפני עשרים שנה ובא א' לידי סכנה עי"ז, הרי יש לפניהם מציאות ברורה שיכולים לחלל שבת מטעם זה. אולם הדברים כמובן עדיין אינם ברורים כל צרכם.

כמו כן מצאנו בספרי הפוסקים דל"ח לחשש רחוק (עי' ת' רעק"א סי' ס' ד"ה לענ"ד, הובא לעיל בהערה ד' סק"ב), מהו הגדר לחשש רחוק, ואם תלוי בפראצענט מהו שיעורו. ובכלל ידועים דברי הרמב"ם דחילוק גדול יש בין ספק לאפשרות, לא חיישינן לכל האפשרות "שהענין יצא לדבר שאין לו תכלית כל זמן שנלך אחר האפשרות" (פיה"מ פ"ט דנזיר מ"ב. וע"ע ת' הרמב"ם הנדמ"ח ח"ב סי' ש"י).

מסיבה זו נסינו לחפש אחר כל מה שדנו בזה הפוסקים אצל דין דספק סכנה, ואחד מהם הי' הפרשה של ר' ישראל סאלאנטער אצל מחלת החוליר"ע דכידוע שלא הודו לו חביריו, נסינו לראות מה היתה פלגתתם, אולי נוכל להוציא משם איזה דבר. אבל עכשיו אחר בירור הענין לא עלה בידנו דבר וכמו שנתבאר לעיל, מ"מ העלינו על הכתב מה שנודענו בסיבת פלוגתתם.

וכאן נבקש מכל המורים הוראה בישראל, אם יש בידכם ברירות בשאלות הנזכרים, אנה אל תמנעו מידכם ותשלחו ידיכם בקסת הסופר כי הוא נחוץ מאוד מאוד לכל אחד ובפרט לחברי ההצלה שנמכרים בספיקות חמורות כאלו, [וכמעט הי' אפשר"ל כי הרשות נתונה לכל אחד ואחד, לתלות בהרגשתו מתי שמרגיש שיכול להסתכן או לבא לידי סכנה, וכמובן שצריך להיות מתירא באמת, עם זהירות מרובה לבוון לאמיתה של תורה. ואם כנים דברינו אם לא, כפיה"נ הדבר נהוג כך וצריך לבירור על פי תורה גדרו המדויק].

וזאת אשר השיב לי הגאון רבי משה זאב זארגער שליט"א, דומ"ץ קרית ויואל משה ירושלים עיה"ק ת"ו בעמח"ס וישב משה:

לכ' ידידינו הרה"ג ר' אלעזר מערמעלשטיין שליט"א.

הגם שאיני משיב לאחרונה, אמנם למע"כ אשיב במלים קצרים ואעלה בכתב מה שדברתי על הטלפון.

מה שהאריך בדין מחלת החולירע בנוגע ליוה"כ, מתחלה אוסיף כמה ידיעות חשובות בענין. הנה, מחלת החולירע בא מהודו ששם גם מקור מחלת הדבר בשנת ק"ח שהשמיד תבל ומלואה, ואחר מאות בשנים בא משם גם מחלת האבעבועות שהם מחלת הפאקין, ובהמשך הזמן גם מחלת החולירע, שטבע הבאצילין להתרבות במקום הם ולח, וכשבאו אניות מארצות המזרח וכן הרוסים שנלחמו במערקיי בשנות תק"ג תק"צ, הביאו מהודו דרך שם לאירופה מחלת החולירע בשנות החמשים והלחים דאז, עד שבשנת תקצ"א

לא הי' בית אשר לא הי' שם מת, וכן הי' בשנת תר"ה ותר"ט. אבל בשנת תרל"ב כבר היו הרבה פחות מתים וכמו שיתבאר להלן.

ומה שלא נמצא מגפות מתפשטות ממחלת הדבר והפאקין והחולירע וכיו"ב אחר שנות תר"ל תר"מ, הוא אחר שהמציא הרופא פאסטור המפורסם שהבאצילין הם מחוללי המחלות, שעד אז הגם שראו כבר את הבאצילין, דימו שהמחלה מביא הבאצילין, והם מתפשטים לכל הנוגעים בחולים או הנושמים האויר עמהם, וכמה מחברים כתבו שהם המזיקים שכל החלל מלא מהם שרמזו חז"ל בברכות ו', והוא המציא להיפך, שהבאצילין הם מחוללי המחלות, והמציא שבאצילי המחלה אם מחלישים את הבאצילין הם עצמם גורמים הרפואה, שהשי"ת מחולל הרפואה מתוך המכה כמ"ש חז"ל, וכמה כתבו שהוא חצר הכבוד של ר' מתתיה בן הרש שביומא פ"ג, ולרפא האבעבועות שהוזכר בשל"ה ומ"א סי' תקע"ו שמתו מזה רבבות ילדים עד שנתחבר סליחה ע"ה, והוא מפלאות בוכ"ע, ובטיפוס הומצא הפנצילין בשנות ת"ש תש"י מדברים מעופשים ורקובים שבו נמצא המשמיד לבאצילין הרעים של הטיפוס, והכל בשליחות בוכ"ע שברפואת הפנצילין נתרבו מליארדים אנשים בכדור הארץ וכמובן לפי טבע הארץ וחכמת הרופאים שם, ואין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף.

והעיקר הוא הנקיות, שישראל נזהרו בהם לפי אפשרותם מעולם, שכן קיבלו בתורת אמת מאלוקי האמת בוכ"ע שכל הטומאות מסתלקות דוקא במים, ויהודים מעולם ומאז רחצו בבוקר ובערב, ובפרט טהרת המשפחה שהוא הדבר המפליא ביותר, שהעידו ע"ז רבים מרופאי אוה"ע שרק זה החזיק את כלל ישראל בגלות החשוק והנוראה בתוך השמידות והגעטאס שדרו בדירות צרות וסרוחות מגורות אוה"ע עליהם, ומ"מ החזיקו יותר מכל אומה ולשון שכבר הושמד ממצבים שכאלו עד שלא יכלה שנאת עולם לעם עולם בגזירת בורא עולם, וסיני זו שמשם ירדה שנאה לעם ישראל מרוב קנאה ושנאה להאמת הקיים לנצח המכזב כל שקריהם, הוא שעזרה לעם ישראל בעוה"ב ובעוה"ז שיוכלו להתקיים בין זאבים העומדים להשמידם תמיד, וגדול הרועה שמצילם, ובעת שעם העולם ברוב עשרם היו מוטלים ברפש וזוהמא עד ששנאו את המים שלדעתם הנבערה הפיץ מחלות ביניהם, וחשדו את ישראל שהם מרעילים את הבארות, בזמן זה רחצו בני ובנות ישראל במים בכל יכלתם, עד שבמגפות הגדולות בשנת ק"ח שנשמדו שליש הגוים באירופה, לא מתו מישראל נגד אוה"ע רק מעט מזער, שלכן הרגו אותם לאלפים ורכבות על קיה"ש הי"ד, ולכן במגפת החולירע בשנת תרל"ב כבר היו פחות מתים גם מהאוה"ע, כיון שבנתיים נתודעו אוה"ע לנחיצות הנקיות ובשוקים ורחובות, והפסיקו לראות פגרי בע"ח וצינורות המקלחות מזוהמא וצואה ברחובות, וזה מיעט בהרבה כל המחלות.

ומעתה נבא לענין דינא. הדיון שם הי' בחולי שנתפשט בעיר ובמדינה אם להתיר לעשות הרפואה קודם שהגיע הסכנה אליו, ועל הגר"ם בשנת תר"ח שידוע שהתיר לאכול ביו"כ נחלקו עליו ר' בצלאל הכהן מוילנא וגאוני וילנא, וכבר העידו שאלפים רבים לא שמעו להגר"ם.

הנה מ"ש בש"ע סי' שכ"ה הם כללים על דיני פקו"ג שהם משתנים מזמן לזמן, וכבר נחלקו הפוסקים בחתיכה הראוי להתכבד ועוד, שנראה מה ראוי להתכבד באותו מקום, וכן בכמה דברים כה"ג, ועיקר תירוצם שכל זה בסתם שאינו ידוע אם מתכבד או לא מתכבד, אבל בדבר ידוע הכל לפי הזמן והמקום. ולדוגמא, מחלת הפאקן שבארצות אשכנז ופולין נתפשטו מאוד, שנתרבו בימות החורף מהקור, והוא מחלת האבעבועות שהזכיר השלה"ק שהובא במג"א סי' תקע"ו שיברחו משם, ושע"ז נתחבר סליחות לחלואי הילדים, ובאר"י וארצות הספרדים לא ידעו מזה כמ"ש הב"י בת' סי' י"ב, שגומות בפניו מחמת הוירגלאש פאקן הוא סימן מובהק, שא' מאלף לא ימצא נקב בפנים מאבעבועות. וכ' החת"ס חלק אהע"ז סי' צ"ב שבמדינתנו שכיח שנעשה גם עיור [ואין זה סתירה דהכל לפי המקום, וכמו שהעיד ר"ש שלימל בשבחי הארזי"ל משנת שס"ז "שבא"י הילדים נקיים מאבעבועות, לא כבחור"ל שכל פניהם מלאים אבעבועות, שהאזיר נקי", ובימים ההם כל מדינות איירופא היה מלאה ממחלה זו כידוע מספר הברית, א"כ הב"י שה"י דר בא"י שאינו מצוי האבעבועות היתה זאת לפניו כסימן מובהק, משא"כ החת"ס שדר בחור"ל], עד שהמציאו בענגלאנד בראשית שנות הת"ק רפואת השתלת ליחות האבעבועות מפרות ומחלישים אותו, עד שנתבטל כמעט לגמרי ואינם מסוכנים עוד בעז"ה.

והתורה שהאמינה לרופא כמ"ש ורפא ירפא, על כרחך שגם להם אנו מאמינים בכל זמן לפי זמנו ומקומו. ולדוגמא, לפני שמנים שנה ויותר שרבה מחלת הריאות רח"ל וכיו"ב עוד קודם שהמציאו האנטיביאטיק, ציוו הרופאים לאכול הרבה בשר וכיו"ב כדי להשלים החום והקאלריעם שאבד - מה שידוע כהיום לכל קטן שהוא מסוכן ממש להעמים אוכל לחולה במצב כזה שגופו נלחם עם הבאצילין להשמידם - לעבוד עבודת עיכול קשה וכיו"ב, ולפני מאות בשנים אכן ידעו שדברים קשי עיכול מסוכן לחולה, והאם אותם שסמכו על רופאי אליל ההמה והאכילו לחולה הרבה ביוה"כ האם הכשילו את החולה בחיוב כרת כיון שטעו, והרבה רפואות נשתנו באמת לפי המצב האידנא, וגם הם מתחלפים בדעותיהם לפי הסטטיסטיקע, אבל הכל מודים שמצב הרפואה באריכות הימים נשתפר עד אין ערוך משנה לשנה. ומה שמרפאים רבים שיטות רבות שרבו כפטריות אחר הגשם דורשים שהרופאים טועים בזה או בזה, אולי הנכון אתם בפרטים שונים, וכבר ידוע שמה שמועיל לזה אין מועיל לזה, והדבר נפוץ מאוד ששינוי באוכל ובסדרה ריפא הרבה אנשים, אבל ברור שהשיטות הם כמעט כאנשים הנרפאים, שלכל אדם לפי טבעו יש לשנות, ומה שהועיל לזה לא הועיל לזה, אבל אין ספק שחולא שיב"ס וקרוב לזה לא יסמוך עליהם ובע"כ שילך לרופאים המנוסים, ועכ"פ ברור שאין עצה אחרת מללכת אחריהם והשי"ת ישלח דברו וירפאם, ולכן קשה מאוד לתאם את כל השו"ת שנכתבו בזמן החולירע ר"ל, שהכל לפי הבנת הרופאים שבאותו מקום.

רק מה שלמדנו בדרך כלל מהם הוא, שדבר כללי שונה מדבר פרטי, שברור שברוב המחלות אם בג"א שומרים על עצמם ובריאותם ונקיונם אין המחלה מתפשטת בהם

בדרך רוב כנ"א, והאדם מחויב לשמור עצמו לפי מה שבידו כעין מש"כ השלה"ק הנ"ל לברוח בעת הדבר, ומש"כ הרמב"ן שבעת הדבר ראו ג' אנשים שישנו במטה אחת ששנים החצוניים מתו ר"ל והאמצעי נמלט, הגם שהכל בהשגחת מתנשא לכל לראש ית"ש, אבל בדרך כלל האמצעי כוחו חזק יותר או שמר יותר על בריאות גופו, ויש בו כח וחסינות נגד כל הבאצילין יותר מהב' החצוניים, והלא גם הרמב"ם סופ"ד מהל' דיעות כ' שהשומר על בריאותו כמש"ש הוא ערב לו שלא יחלה, והוא שהשומר עצמו מלמטה משמרים עליו מהשמים, והוא בכלל מ"ע דוגשמתם לנפשותיכם, לכן חשבו הרופאים שהצום מחליש הגוף ואין לו כח לעמוד נגד באצילי המחלה ר"ל, אבל הוכח שאם אוכל בערב הצום ומוצאי הצום כראוי לפי מזג גופו ואינו אוכל יותר או פחות מדי, כח הגוף חזק דיו לעמוד נגד כל המחלות ר"ל, חוץ מוזקן וחלוש ביותר, לכן רוב גדולי ישראל לא הקילו בצומות ובפרט ביוה"כ גם בעת המחלה ר"ל והוכח שלא הזיק, אבל כמה מגדולי ישראל ראו שא"א לשמור על הכלל והרבה לא ישגיחו כראוי ויבוא הדבר בקל לסכנה ר"ל לכן הקילו.

וגדול מפורסם אחד זצ"ל פעיה"ק הקיל מאוד למעוכרות שלא לצום ביוה"כ גם בלי שום מיחוש, באמרו שאצלו באים המון שאלות ויודע שכמה וכמה הפלות ר"ל קורים במו"כ, ומ"מ כל המורים חוץ לפעיהקת"ו בכל העולם אין מי שיקיל חלילה, וגם אחרי הצרות הנוראות בשנת תש"ה כשהיו רובן ככולן בחזקת חולות צמו רובן ככולן ולא שמענו שאחד המורים יקיל בדבר, וגם כאן רוב המורים לא יקילו ביו"כ הגם שנתפשטו קולות בט"ב שלא לצום בלי שום יסוד. ומעולם דיברתי עם תלמידיו האם ניסה פעם למנוע הנשים המעוכרות שלא לבוא בביהכ"נ לכל גדרי עם ג' וד' ילדים בזרועותיהם ובעגלותיהן, וחלקם גם ביום שמאבדות הרבה ליחות ובפרט ביו"כ חמה. ופעם הי' יו"כ חמה ביותר, ועשרות עשרות ואולי יותר שאלו ממני, וצייתי להן שישבו כל המעל"ע בביתן, ואולי גם למנוע לאכול מאכלים כבדים קודם הצום ואחריו רק מעט מזער, וחלקן צייתי אפילו שדי שיתפללו ד' שמ"ע עם וידוי ולא יותר וינחו במטתן, וב"ה מאות רבות שאני יודע שלא הזיק להן מעולם. ואירע שא' שאל בעד אשתו ואמרתי לה לצום, והוא פחדה והלכה להגדול הנ"ל זצ"ל וצייה לה לאכול, ואכלה ובמו"כ הפילה, וחשבתי בריך רחמנא דשיזבן שלולי צמה והפילה הייתי גם אני מפחד. ויתכן שלפעמים דוקא אכילות כאלו שהן פחות מכשיעור מחלישות יותר מהצום, שמתאוה לאכול יותר בדרך האוכלים מעט כידוע. וע"כ שדעת הגדול הנ"ל הי' כר"י סלאנטער, שכיון שא"א להשגיח על הכלל יש להתיר לכל. ומעשה בחזו"א שביקר בבית זקנים בעי"כ ושאלו זקן א' אם יוכל לצום, אמר לו אם תשמע בקולי לא תתפלל כלל, וכשענה שא"א שלא להתפלל ביו"כ ענה שא"כ מוכרח לאכול, שראה שלא ישמע לו, והגם שבודאי החולה עושה שלא כהוגן אבל הוא הרגיש עצמו אחראי לזה, ומ"מ רוב גדולי ישראל הורו כדת ודין, והחולה שאינו שומע בקול המורה בנפשו הוא חובל ר"ל.

אי לזאת אין למורה אלא מקומו ושעתו, ואם הפק"ג קרוב יש לחוש לו אבל לא לספק רחוק. ואם דרך העולם שאין נוהרים כ"כ מבואר בשבת קכ"ט ששומר פתאים ה',

והוא דעת העולם ולא דעת שומים ההולכים אחרי קיר הנוטה ליפול ובין האוטאם הדוהרים ברחובות.

וּנְרָאָה שאנשי הצלה מותרים יותר, ממה שיודעים יותר התוצאות, וכן כיון שאין יודעים ^{למה יודעים} במה פחד יגיע להחולה והסביבות שייד ג"כ להקל יותר, וכיון שסוף סוף ספק פ"ג הוא מקילים כדן.

כנ"ל בכ"ז והשי"ת לא ימנע טוב להולכים בתמים וישמור נפשותנו מלכד.

הק' משה זאב זארגער

מ"ו תשנ"ג

אוצר החכמה

